

A BUDŌ¹ ÁLTALI NEVELÉS,
KATONAI SZEMÉLYISÉGFEJLESZTÉS I.

EDUCATION BY BUDŌ, MILITARY PERSONALITY IMPROVEMENT I.

A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses katonái számára a nemzetközi szerepvállalásaiból adódó – mind a szövetségesi, mind az ENSZ ill. az EU zászlaja alatt folyó háborús és nem háborús – katonai műveletek teljesítése magas fokú felkészültséget, rátermettséget követel. A feladatok sikeres végrehajtása, valamint a résztvevő állomány biztonsága megköveteli, hogy a hazai felkészítés magas színvonalon történjen, és befogadjon olyan új elemeket is, amelyek által a kiválasztott katonák képesek lesznek a stresszhelyzetek, téthelyzetek során is adekvát cselekvéssel reagálni.

Ezen képességek kifejlesztéséhez hozzájárulva hívom segítségül a japán közép- és Edo-kori *budō*-elméletet, az ott kialakult korokon átívelő eszmeiséget és erkölcsi normákat, amelynek értékeit a japán társadalom és a világ a 20. század vége felé kezdett újra felfedezni.

Az írás részletesen elemzi a *budō* általi nevelés eszközzrendszerét, a képességfejlesztés eme sajátos útját.

A cikk kiemelten foglalkozik a harcművészetek gyakorlásának katonai szempontból is lényeges személyiségfejlesztő hatásával, kiemelve azon értékeket, amelyek az évtizedes elszánt gyakorlás eredményeképpen a kívülálló számára csodálat, a szakember számára elvárt, prognosztizálható képességbeli kiválóságot jelent. Ezek minőségi javítása hosszútávon nagymértékben segítheti a Magyar Honvédség személyi állományával szemben támasztott magas fokú követelmények teljesítését.

Due to the international commitments of both of professional and contract soldiers of the HDF, their role in the war and not war type operations under the aegis of the UN and the EU, requires high level of preparation and aptitude. The successful completion of tasks, as well as the security of the participating forces requires the domestic training to be of high level and it should include new elements that would help the chosen soldiers to react and act adequately in stressful situations and in combat

As a contribution to the development of these abilities, I intend to seek help in the theory of *budō*, which is a Japanese theory of the Middle ages and the age of Edo. At the end of the 20th century the spirituality and moral norms of those times continued to exist, their values were rediscovered not only by the Japanese society but by the entire world.

In my work I thoroughly analyze the educational system of *budō*, the specific methods of its development of aptitude.

The article deals specifically with the practice of the art of war, the importance of personality development from the military point of view, too, emphasize those values that, as a result of years of practice, have been perceived as a wonder by the outsiders. However, for a specialist, it is an expected and predictable excellence of abilities. In the long term the development of quality can help to fulfill the high level requirements for the personnel of the

¹A cikkben japán kifejezések leírására a nemzetközileg használt Hepburn-féle átírást alkalmaztam, és a szótövet dőlt betűvel jelöltem. Néhány japán szó, kifejezés, a magyar nyelvben már meghonosodott, ezért ezeket külön nem jelöltem.

Budō – japán szó, fogalomkör, melynek jelentése: követni a harcos hagyományt az élet és a halál mindennapokban megélt valóságából. Ebből eredően fő céljának a mozgás kultúráján keresztül a személyiség fejlesztését, kiteljesítését tekinti. A *budō* a harcművészettel kapcsolatosan mindazt a szellemi és gyakorlati örökséget kifejezi, ami a japán közép- és Edo-kori időszakból származik.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 2. szám

FÜLEKY András

Hungarian Defense Forces.

BEVEZETŐ

A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses katonái számára a nemzetközi szerepvállalásaiból adódó – mind a szövetségi, mind az ENSZ ill. az EU zászlaja alatt folyó háborús és nem háborús – katonai műveletek teljesítése magas fokú felkészültséget, rátermettséget követel. Igen nagy terhet jelentenek a missziós feladatokra kiválasztott állomány számára, különösen, amióta a világ számos olyan pontján is meg kell jelenni, ahol a közvetlen fegyveres konfrontáció, és a lélektani megfélemlítés mindennaposnak számít. A feladatok sikeres végrehajtása, valamint a résztvevő állomány biztonsága megköveteli, hogy a hazai felkészítés magas színvonalon történjen, és befogadjon olyan új elemeket is, amelyek által a kiválasztott katonák képesek lesznek a stresszhelyzetek, téthelyzetek során is adekvát cselekvéssel reagálni.

Ezen képességek kifejlesztéséhez hozzájárulva hívom segítségül a japán edo-kori *budō* -elméletet, azt a korokon átívelő eszmerendszert, amelynek értékeit a japán társadalom és a világ a 20. század vége felé kezdett újra felfedezni.

Bevezetőmben szükségesnek tartom röviden bemutatni a *budō*, a hagyományos japán harcművészetek kialakulását. A mai *budō* a *bushik*, a középkori Japán katonai rétegének harci képzéséből, gyakorlataiból alakult ki. Japán háborús időszakaiban nagy jelentősége volt a harci hatékonyságnak, de emellett a belső út is valós egyéni igényként merült fel. A *bushik* gondolatvilágát alapjaiban átható erkölcsi normarendszer, a *bushidō* több forrásból is merített. Ilyenek voltak a zen buddhizmus, a *shintō* vallás és a konfucianizmus. A katonai életforma szellemi iránymutatása, a normarendszer nyújtotta tanok követése a 12. századtól vált általánossá, de az ún. becsületkódex írásos összefoglalása csak 1615-ben történt meg. Az általánosan elfogadott és gyakorlott alapelvek a következők voltak: egyenes jellem és igazságosság, bátorság és a kitartás szelleme, jóindulat és együttérzés, udvariasság, igazmondás és általános őszinteség, becsület, a hűség kötelme, önuralom, nyíltság, lelki nyitottság (*makoto*), bölcsesség (*chi*), a japánok számára oly fontos kötelességérzet (*giri*), és a halálra való állandó készenlét.

A Tokugawa-sógunátus (1603-1868) létrejöttével véget értek a véres belháborúk. A *bushik* által gyakorolt harcművészeteknek 18 alapvető harci formája volt (*Juhappan jū*), amelynek gyakorlóit a történelmi idők változásai miatt egyre inkább elfordultak a tényleges harci alkalmazástól a harci művészet gyakorlásának lelki-szellemi oldala felé. A gyakorlás továbbra is igen keményen folyt, azonban a módszerek kissé módosultak (védőfelszerelések, szabályozottabb párbajok, gyakorlótermek (*dōjō*) és iskolák kialakulása (*ryūha*)).

A *budō* ma gyakorolt formáiról általánosságban elmondható, hogy a gyakorlások meghatározott szabályok között (*rei*), meghatározott helyen (*dōjō*), és öltözékben (*dōgi*) folynak. Emellett rendkívül szigorú hierarchikus rangsort tartanak fenn. A 20. század folyamán ezek a harci formák elterjedtek az egész világon és ennek kapcsán bizonyos változásokon is keresztülmentek, például a jártasságot jelző övfokokozatok terén.

Ma a Japán Budó Szövetség kilenc tagszervezetében az alábbi harcművészeti formákat gyakorolják: *jūdō*, *kyūdō*, *karatedō*, *kempō*, *jūkendō*, *kendō*, *iaidō*, *sumō*, *aikidō*, *naginatadō*.

A *budō* esetében nem a látványos győzelem a fontos, hanem a bátorság, a rátermettség, a harcmodor, amelyet a hagyományos japán harcművészetek gyakorlóit generációról generációra adnak át egymásnak. A cél nem a fényes siker elérése, hanem az egyén számára megfelelő út megtalálása, önnön gyengeségeink felismerése és javítása. Ezt fejezi ki a *budō* (武道) szó is, amelynek első karaktere a *bu* (武) lábnyomot, bátorságot, katonáskodást, míg a *dō* (道) utat, módszert, életmódot jelent. Vagyis a *budō* összetett fogalom, mondható életfilozófiának, amelynek gyakorlásával a létezés kérdéseit kutatjuk, különleges körülmények között.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 2. szám

FÜLEKY András

Jelen írásomat terjedelmi okokból két részre osztottam. Az első részben a *budō* általi nevelés történelmi háttérével és eszmetörténeti alapjaival foglalkozom, míg a második részben a nevelési módszereket, eszközrendszert és a *budō* személyiségre gyakorolt fejlesztő hatásait tekintem át.

A TÖRTÉNELMI ÚT

A japán harcművészetek elhivatott gyakorlói és a *budō* kultúra csodálói számára erkölcsi, viselkedésbeli, életviteli mintaként szolgáló *bushik*² társadalmi rendje a 8. században kezdett kialakulni Japánban, de csak később, a 10. századra erősödött meg befolyásuk, kulturális és vallási értelemben egyaránt. Történelmi szerepük értéke máig megkérdőjelezhetetlen. A *bushik* rendjét politikailag Japánban még ma is tisztelik.

Korabeli kitüntetett szerepükre utal, hogy a közemberektől feltétlen engedelmességet követeltek meg. Ha azok *bushival* találkoztak, szemüket a földre szegezve mélyen meg kellett hajolniuk. A *bushi* elvileg rendelkezett a közemberek életével és halálával, joga volt akárkit helyben és azonnal kivégeztetni, ha úgy vélte, hogy az tiszteletlenül vagy sértően viselkedett vele szemben. Az életet elvetni és meghalni könnyű, nem tenni különbséget élet és halál között azonban nehéz – és ez jól jellemezte gondolkodásukat.

A katona ne féljen attól, hogy megsebesül, illetve többet ér emelt fővel veszíteni, mint csalással győzni, továbbá, hogy a tisztességes vereség nem szégyen. Ilyenfajta magatartás és gondolkodásmód a japán ember szellemiségének gyökerét képező *bushi*-, vagy szamuráj erkölcsből származik.

A *Kamakura*-korszakban – tehát az 1192-től 1333-ig tartó első szamuráj politikai uralmi korszak idején – a harcosok a *budō*t mint *tsuwamono-no-michi*³ tartották fontosnak. Ebben a tisztesség megőrzése, a becsület és a hit, éppoly követendő volt számukra, mint a szégyen elkerülésének elve, de nagyra értékelték az olyan erkölcsi elvek betartását, mint „kevés beszéddel sokat cselekedj”, továbbá a becsülethez való ragaszkodást. Az *Edo*-korban a *bushik* korábbi harcos jellegű szerepe csökkent, és inkább uralkodó osztályként betöltött szerepük erősödött meg, ahol a harcos lovag útját, az ún. *shidō*t a konfucianus etikán alapuló ún. *jin rin no michi*, az emberi kötelesség útjaként kellett követni a világon.

Ezen út-eszmény olyan cselekvési irányelveket, gyakorlati etikai követelményeket tartalmaz, amelyek megmutatják, hogyan kell becsületben élnie és meghalnia egy *bushinak*. Valójában ez nem más, mint a *budō* alapját képező szellemiség, amely az út követői számára tárul fel. Ilyen a bátor, elszánt és eltökélt magatartás, a büszke és öntudatos viselkedés az élet folyamán és a halállal való szembenézés során.

Amikor az *Edo*-korszakban (1603-1868) beköszöntött a béke, akkor a *budō*nak a valóságos harci értéke csökkent. Ezzel szemben inkább maga a technika kidolgozása került a figyelem középpontjába, és a *bushik* olyan szellemi értékeket testesítettek meg, mint a halálra való lelki felkészülés, a nevük és becsületük örökül hagyása, a szégyen elkerülése. Más szóval a *bushi* útját a *budō* technikáinak minőségében követelték meg, keresték és fejezték ki.⁴

A *Meiji*-restauráció (1868) átfogóan modernizálta az országot, amelyben hosszú ideig tartott a középkor, és visszaállította a császárságot, amely közel ezer évig háttérbe szorult.

Japán ekkor mintha egy időre hűtlenné vált volna mindazon örökséghez, amit az *Edo*-kor jelentett, és visszatért egy korábbi hagyományhoz, ahol az uralkodó és istenség, a hazaszeretet és vallás egyazon fogalmat jelölt, és a tudathoz, hogy japán kiválasztott népe az isteneknek. Mindemellett az európai életforma drámai gyorsasággal hatotta át az emberek mindennapjait.

Egy 1876-ban kelt császári rendelet a katonai szolgálatot teljesítőket kivéve, minden japán polgár számára megtiltotta a

² *bushi* – a középkori Japán vezető társadalmi rétege, katonai elit, jelentése: harcos.

³ *tsuwamono-no-michi* – a harcos lovag útja.

⁴ KIYOKAZU Maebayashi: Technika lélek és test a budō kultúrában. In: Budo Kulturális Fórum konferencia kiadvány, 2002. pp. 6-7.

FÜLEKY András

kardviselést (*Haitōrei*). Ez formálisan is pontot tett Japánban egy történelmi korszak végére, ugyanis ezzel a lépéssel – a társadalmi osztályok 1871-es eltörlése után – a néhai *bushi* réteg osztályelkülönülésének legfontosabb szimbóluma is a múlt homályába veszett. Ennek az eseménynek a súlya különösen akkor érezhető, ha tudjuk, hogy a *bushū* kardja nem csupán tárgy volt, hanem gazdájuk szellemi megszemélyesítője, nemcsak a védelem és a támadás eszköze, hanem az élet tisztességének befejezésének lehetősége is egyben.

A BUDŌ ÁLTALI NEVELÉS ESZMETÖRTÉNETI HÁTTERE

A középkori Japánban kialakult sajátos eszmerendszer évszázadokon át vezérelte a japán emberek tudatát a mindenkori hatalom iránti feltétlen engedelmességre, a *tennō* iránt vállalt halál dicsőségére és arra a tudatra, hogy ők felsőbbrendűek a többi néppel szemben. Ezt a különös ideológiát számos tényező alkotta, amely együttesen jellemezte a kor társadalmának gondolkodását, az emberek életvitelét és hivatástudatát, és amely szabályozta az állam rendjét, működését.

A konfucianus filozófia, erkölcsstan Kelet-Ázsia politikai és társadalmi rendszereit formálta, és Japánban államfilozófiává emelkedett. Konfucius⁵ mind az egyéni, mind a társadalmi stabilitáshoz vezető utat az általa rendszerbe foglalt erkölcsi ajánlásokban látta. Tanításainak a középpontjában az a meggyőződés állt, hogy az egyén és a fennálló politikai rendszer között kizárólag alá- és fölrendeltségi viszony van. Az uralkodó viszonya az alattvalókhöz pontosan megfelelt a családfő és a családtagok közötti viszonyoknak, amelyben a családfő döntései megfellebbezhetetlenek. Ezért is kapott a császári intézményrendszer a jogilag kodifikált szerepnél lényegesen fontosabb funkciót a modernizációval. A császár intézményesítette a családállam fogalmát, és ezzel a japán társadalom minden egyes tagja elsősorban a császár számára teljesítette kötelezettségeit. Az emberek egymás közötti viszonyának legfontosabb szabályai az alá- és fölrendeltség, a hűség, valamint az egyéni haszonra való törekvés elutasítása, sőt Japánban az erre való törekvés súlyos erkölcsi vétségnek minősült. A konfucianus világkép japán változatának legfontosabb eleme az volt, hogy a társadalom tagjait foglalkozás szerint kasztokra osztotta⁶, így minden egyes ember pozíciója a közösség fennmaradásához és gyarapodásához történő hozzájárulása alapján került megítélésre. Az *Edo*-kori japán konfucianus értékrend szerint a katonák álltak a hierarchia csúcsán.⁷

De nézzük meg az értékrendi összetevők két legfontosabb elemét. Ezek a Japán államvallásának tekintett *shintō*⁸ – ami az ősök és a természet tiszteletének kifinomult formája –, valamint a *bushū* közép- és *Edo*-kori erkölcsi, fizikai és kulturális feladatait rendszerbe összefoglaló *bushidō* tanításai.

A *shintō* vallás alaptételei szerint a japán császárt *Amaterasu* napistennőtől származtatják, hatalmát istentől eredeztetik. Ezen dogmák voltak a legfőbb eszmei alapjai az oktatásnak és a nevelésnek, amely azt célozta, hogy a *tennō* iránti hűség, odaadás és feltétlen engedelmesség jellemezze az emberek gondolkodását. A *tennō* és isteni eredetű hatalma által már természetesnek tekinthető, hogy a japán nemzettség isten kiválasztott népe, amely arra a feladatra hivatott, hogy a többi nép vezetője legyen, és az egyedül elképzelhető kormányzati berendezkedést, a császári hatalmat kiterjessze Ázsia népeire is. A 20. század első felében a nagyhatalmi törekvések színpadán a hagyománytisztelő japán embereket, sajnálatosan ezen eszméket meglovagolva használták ki.

⁵ Konfucius (i.e.551-479) – kínai filozófus. Elsőként hozott létre egy olyan eszmerendszert, amely a kínai gondolkodás alapelemeit foglalta egységbe. Gyakran vallásalapítónak tüntetik fel, de ez tévedés. Alapjában véve világi gondolkodó volt, az egyéni és a politikai erkölcsösség és magatartás érdekelte. Filozófiája több mint 2000 éven keresztül hatotta át a kínai életet és kultúrát.

⁶ japán osztálytagozás a közép- és *Edo*-korban: *si-nō-kō-sō* (harcos, paraszt, kézműves, kereskedő).

⁷ FERBER Katalin: A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez. Bp.: Japanológiai körkép, ELTE Eötvös Kiadó, 2007. pp.356-370.

⁸ *shintō* – Japán őshonos vallása. Jelentése: az istenek útja, ezt jelenti a *Kami no Micsi* japán kifejezés is. A *shi ntō* gyökerei Japán őstörténetéig nyúlnak vissza. Legősibb és legalapvetőbb képze, a *kami* (szellem, istenség) ma is meghatározó eleme a japán vallási gondolkodásnak.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 2. szám

FÜLEKY András

Egy japán ember számára a két legfőbb társadalmi kötelék a család és az állam, amely iránt példátlan ragaszkodással viseltetik. Az a megingathatatlan meggyőződés, hogy minden japán, születésétől haláláig, e két nagy társadalmi egységbe tartozik – és csak, mint ennek a tagja számíthat megbecsülésre, önmagában véve, mint egyén pedig értéktelen – forrása annak az áldozatkészségnek, amely a japán embert arra ösztönzi, hogy szüntelenül családjá és hazája javán munkálkodjék és szükség esetén véréit is hajlandó legyen ontani e kettőnek a becsületéért és tisztaságáért. Mindazon önfeláldozó és fanatikus katonai tettek, amelyet a világ a 20. században megdöbbenéssel szemlélt, nem egyebek, mint a japán nép egységtudatának, és e tudatból fakadó roppant erejének bámulatra méltó teljesítményei. A hazaszeretet a japán népben azért olyan erős, mert a japán államot egy családként, míg a császárt e nagy család atyjának tekinti. Csak az a gyermek, aki fiatal korában szüleit tisztelte, és engedelmes volt, lehet később a császárnak és az államnak hű polgára.⁹

Minthogy az *Edo*-korban a valódi harci cselekmények háttérbe szorultak, így inkább néhány kiemelkedő képességű harcos társadalmi szerepének intellektuális összetevője vált hangsúlyossá.

1716-ban *Yamamoto Tsunetomo*¹⁰ írta az első olyan szöveget, amely a *bushidō*t alkotó eszmerendszert összegzi. Ez volt a *Hagakure*¹¹.

Ezt a művet ahányan dicsérték, éppoly sokan kritizálták is. A műnek jelentős szerepe volt abban, hogy felbátorítsa a japán fiatalságot, akik a háború utolsó, elkeseredett szakaszában ezzel a klasszikussá vált idézettel vállalták az önkéntes halált: „Rájöttem, hogy a *bushidō* a halálban gyökerezik”. Neveztek „az örültség filozófiájának” is, de például a legendás *Mishima Yukio*¹² „a túlradó szellem filozófiájának” hívta. Igaz, ő 1970-ben a Japán történelem utolsó *seppukut* elkövető személyisége volt. Az igazi szamuráj számára az a természetes, ha meghal – mondták korábban Japánban.

A *Hagakure* a halál jelenségét, a halál elfogadásának módját tartja a legfontosabbnak, valamint az ember lelki viszonyulását a halálhoz.

„Ha döntenie kell élet és halál között” – hangsúlyozza a mű, – „az embernek habozás nélkül a halált kell választania.” A cél természetesen nem az értelmetlen halál, hanem annak az állapotnak az elérése, amelyben az ember megszabadul minden halálfélelemtől. Ebben a kivételes lelkiállapotban megszűnik a félelem okozta cselekvésképtelenség, önsajnálát és mindennemű ragaszkodás, – az igazi belső szabadság gátjai – így szinte paradox módon megnyílik előtte a halál elfogadásával járó tisztességes élet is.

Gyakran találkozunk a *Hagakure*ban a halál filozófiájának másfajta kifejtésével is. A cél eléréséhez az kell, hogy „tisztává és egyszerűvé váljunk”, mert ez teszi lehetővé, hogy szívünket és lelkünket áldozzuk az ügyért az adott pillanatban. Ezt segíti továbbá a „mindennapi haláltudat” is, amely teljesen kiöli az önimádatot, így helyet teremt a célunk megvalósítását szolgáló őszinte, önzetlen törekvésnek.

A buddhista világszemlélet és életfelfogás, amely a konfucianizmus és a *shintō* mellett a japán néplélek kialakításában a legnagyobb szerepet játszotta, intuitív vallásbölcseletként hatott, és hat mind a mai napig.

A tiszta, sztoikus és magabiztos zen filozófia nagy hangsúlyt fektet a lelkierőre és a fegyelemre, a harcosok erényeire, akiknek figyelmüket semmi másra nem kell fordítaniuk, mint a csata elkeseredett küzdelmére. A *Hagakure* azt mondja, hogy a halál karmaiban szabaduljunk meg minden kicsinyes fontolgatástól, önimádatától és kételytől. Az összes világi gondolattól való megszabadulás az elme tökéletes nyugalomához vezet – mondja a zen tanítás.

A *Hagakure* úgy festi le az ideális *bushū*t, mint tiszteletteljes, komoly, nyugodt embert, aki önuralommal és szilárd elmével

⁹ MEZEY István: Az igazi Japán. Bp.: Magyar Nippon Társaság, 1939. p.51.

¹⁰ *Yamamoto Tsunetomo* (1659-1719) – szamuráj, a *Hagakure* (1716) szerzője. Ez volt az első olyan szöveg, amely a *bushidō*t alkotó eszmerendszert részletezi.

¹¹ *Hagakure* – jelentése: lombok alatt megbúvó.

¹² *Mishima Yukio* (1925-1970) – a 20. század egyik legtehetségesebbnek tartott japán írója. Magánhadseregének négy katonájával túsul ejtette a Japán Önvédelmi Erők hadseregtábornokát. Miután a katonaságot sikertelenül felkelésre és a császári hatalom visszaállítására buzdította, másodmagával *seppukut* követett el.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 2. szám

FÜLEKY András

rendelkezik. Számítalan történet szól arról, hogy régebben hogyan hajtott valaki bátran végre *seppukut*. A *Hagakure* a békeidőben viszont azokat a bátor *bushik*kat keresi, akik örömmel küzdenek meg a legnagyobb nehézségekkel is, és olyan erőteljes akaraterőt sugároznak önmagukból, amellyel hatni tudnak másokra.

A könyv értelmezése az adott kor társadalmi helyzetének és egyéb tényezőknek megfelelően időről időre változott. Kétségtelen azonban, hogy a halálra, a magabiztosságra, a bátorságra, az életerős tettek, az erős személyiségre és akaraterőre vonatkozó eszmék már az első olvasás után is kitörölhetetlenül megmaradnak az ember emlékezetében.

A *Hagakure* sokak számára mind a mai napig él és rettenthetetlen életerőt sugároz.¹³

A *Kyūba no Michi*¹⁴, a *Hagakure*, valamint az általános kulturális alapok, amelyekből a *bushidō* fogalma formálódott, Japánban nem csak a *bushik* gondolkodási rendszerét határozták meg, hanem a közemberekét is. A *bushidō* erkölcsstanában a *shintō* tisztaságkultusza, a buddhizmus egyszerűsége és a konfucianizmus pragmatikus etikája keveredett. Az eszme a *Kamakura* korszakban nyert önálló formát, az *Edo bakufu*¹⁵ idejére pedig uralkodó ideológiává vált. A *bushidō*, mint az uralmon lévő katonai réteg erkölcsi törvényei elvileg csak a katonákra volt kötelező, bizonyos elemei azonban – mint például a konfucianus erkölcsi tanítás – az iskolákon keresztül más rétegekhez is eljutottak. Bizonyára ennek is köszönhető, hogy míg a görög-római bölcsőben ringatott európai társadalom jogi társadalomnak, a japán erkölcsi társadalomnak tűnik.¹⁶

*Nitobe Inazō*¹⁷ foglalta írásba a tényleges tanításokat, amelyek *Bushidō* címen ismertek. A könyv 1900-ban jelent meg angol nyelven, és érdekes módon japánul csak 1938-ban adták ki, mint az ideológiai nevelés eszközt.

A *Bushidō* (harcos útja) azon szabályok gyűjteménye, amelyet a harcos osztálynak szem előtt kellett tartania, miközben mindennapi életüket élték, vagy hivatásukat teljesítették. Ezen szabályok a nevelés alapjául szolgáltak, betartásuk kötelező érvényű volt. Korábban nem voltak tételesen megfogalmazva, inkább a történelem küzdelmes évszázadai természetes módon termelték ki magukból, és mint valódi tettek és eleven törvény éltek a társadalomban.

A *Bushidō* forrásaiként tehát alapvetően meg kell említeni a buddhizmust, a *shintō*t és a konfucianus gondolatokat.

A buddhizmus, amely táplálja a sorsba vetett nyugodt bizalom érzését, az elkerülhetetlenbe való csendes beletörődést, a veszély vagy szerencsétlenség láttán tanúsított sztoikus önuralmat, az élet semmibe vételének képességét és a halállal való barátságos viszonyt.

Amikor a kardvívómester látta, hogy tanítványa már minden lehetséges ismeretet elsajátított, a következő szavakkal szólott hozzá: „Ezen a ponton túl útmutatásaim másodlagosak a zen tanításaival szemben”. És valóban, a zen segítséget jelent. Olyan emberi erőfeszítés, amely arra irányul, hogy a gondolkodás meditációs eszközeivel túljussunk a szóbeli kifejezés határain.

A császár iránti hűség és a vallásos tisztelet, az ősök emlékének nagyfokú tisztelete a *shintō* által kerül az emberek tudatába. Nem elsősorban morált közvetít, inkább az egyén nemzet-tudatát helyezi előtérbe, és a japán nemzet érzelmi életének két uralkodó vonását, a hazafiasságot és a hűséget.

A szabatosan megfogalmazott erkölcsi elvek terén Konfucius tanításai szolgálnak bőséges forrásul a *Bushidō* számára. Az erkölcsi viszonylatrendszer gondosan kimunkált öt területe az úr és szolga, apa és fiú, férj és feleség, idősebb és fiatalabb testvér valamint barát és barát közötti kapcsolatok kérdésének kifejtése.

Konfucius mellett Mencius¹⁸ gyakorolt még óriási hatást a *Bushidō*ra. Erőteljes, sok esetben teljesen demokratikus

¹³ TSUNETOMO Yamamoto: *Hagakure, a samurájok kódexe*. Bp.: Szenzár Kiadó, 2000. pp.11-30.

¹⁴ *Kyūba no Michi* – az Ij és a Ió útja, mint harci jártasság.

¹⁵ *bakufu* – *shōguni* kormányzat.

¹⁶ KIGLICS István: *Japán, múlt a holnapban*. Bp.: Pszichoteam, 1989. pp.23-24.

¹⁷ *Nitobe Inazō* (1862-1933) – agrónómus, pedagógus, író, politikus a *Meiji*- és *Taishō*-érában.

¹⁸ Mencius (i. e. 371-289) – a konfucianus iskola egyik legnagyobb hatású alakja volt, filozófiája Konfucius tanainak továbbgondolása. Vallotta az emberi természet eredendő jóságát.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 2. szám

FÜLEKY András

elméletei nagy beleérző képességről tanúskodnak. Munkáit gyakran veszélyesnek és a fennálló társadalmi rendre nézve felforgatóknak tartották, mindazonáltal szavai mélyen bevésődtek a *bushik* szívébe.

Konfucius és Mencius írásai alap-szöveggyűjteményként szolgáltak a fiatalok számára, azonban felhívták a figyelmet a túl sok elméleti munka veszélyeire is. Erőteljesen kifejezték, hogy az ismeret akkor válik igazi tudássá, ha beépül az ember gondolkodásmódjába és tükröződik jellemében. A *bushidō* valódi értékét ez jelenti, mint ahogy azt egy kínai filozófus is tömören összefoglalta: „Tudni és cselekedni egy és ugyanaz.”¹⁹

Ismerve a *bushidō* forrásait, röviden összefoglalhatjuk az általa megfogalmazott értékeket úgy, mint egyenes jellem (*gishi*) és kötelességérzet (*giri*), igazságosság, bátorság, állhatatosság, merészség, félelemnélküliség és lelki erő, jóindulat és együttérzés, udvariasság, igazmondás és őszinteség, becsület, a hűség kötelve, önuralom.

Japán mai megítélését a világban nagyrészt a *bushik*nek köszönheti. Bár ők maguk elzárkóztak a néptömegektől, erkölcsi mércét állítottak fel számukra és személyes példamutatásukkal irányították őket, és az erények gyakorlásának önmagában való értékét hangsúlyozták. A japán intellektus és erkölcs közvetlenül vagy közvetve a *Bushidō* következménye, amely ellenállhatatlan erőként mozgatja a nemzetet és az egyéneket.²⁰

Nem véletlen, hogy a keleti elme gyakran fordul a *bushik* és az ő becsületkódexük felé, ha a harcok eszményképét keresi. Ez nem csekély mértékben a japán történelem ezen időszakának romantikus értelmezése miatt van. Ám ha a *bushidō*t alkotó szavakból indulunk ki, akkor ez a konfliktushoz vezető ösvény, ahol győzelem és vereség várja az arra járókat.

A *bushik* számára a vereség ismeretlen fogalom volt. Harcmódorukat brutális céltudatosság jellemezte. A vezérelv, a lehetőségek minél hatékonyabb kihasználása és az ellenség megsemmisítése volt. Nem számított, hogy mindeközben megsérültek, vagy hogy veszteség érte őket, a küldetés teljesítése volt az elsődleges szempont. A meghátrálást, a vereséget, a gyengeség kimutatását, a kétségbeesést gyávaságnak, és mint ilyet a legnagyobb szégyennek minősítették. A *bushidō* elvei szerint ez gyalázatot hozott a nevére, és szégyent a családjára. A *bushin*ak ebben az esetben nem lett volna tovább joga az élethez, kötelessége lett volna vérével lemosni magáról a gyalázatot. Sajnos ezen eszmék rögzülése vezet sok fiatalkori öngyilkossághoz is a mai Japánban.

Összefoglalva ez a vallási, ideológiai, nacionalista és militarista eszmékből táplálkozó fanatizmus a japán társadalomban generációk hosszú sora alatt mélyen beépült a közgondolkodásba. A fanatizmustól fűtve vakon teljesítettek minden parancsot, képesek voltak minden szenvedést és nélkülözést elviselni, végsőkéig harcolni a legreménytelenebb helyzetekben is: „*Harcolj az utolsó leheletedig, lehet, hogy az utolsó csapásod öli meg az ellenfeled!*”

Ahhoz, hogy jobban megértsük a japán kultúrát, a japán emberek gondolkodását, ismernünk kell egy fontos fogalmat. Ez a *shima* (sziget) fogalma, amelyből sokak szerint a japán nép közösségi szelleme származik, ugyanis Japán – sajátos természeti adottságai révén – a nép történelme során elsősorban önmagára, az összefogás erejére számíthatott (*shima*-szellem). Ezt a társadalmi jelenséget a modern japán társadalomban számtalan példán keresztül lehet érzékelni, annak megannyi előnyével és helyenként az egyének személyiségét torzító hátrányaival együtt. És hogy miért is hoztam fel ezt a gondolatot? Egy *dōjō*²¹ közössége, a társadalom mikro szinten történő leképeződése, vagyis ott ugyanazok a folyamatok, személyközi interakciók zajlanak, mint a nemzet nagyszínpadán. A *dōjō* közösség azonban rendelkezik bizonyos speciális elemekkel. Ott az emberek meghatározott céllal találkoznak egymással, mégpedig a *budō* gyakorlására. E fajta szerveződés természetesen a csoport kis létszáma miatt és a gyakorlás szükségszerű őszintesége révén szoros kapcsolatokat, közösségi koherenciát eredményez, amely rövid időn belül messze túlmutat a *dōjō* falain. Mivel Japánban a harcművészetek gyakorlói - az egyetemi klubokat kivéve - többnyire középkorúak, ezért a *dōjō*

¹⁹ NITOBÉ Inazō: *Bushidō*. Bp.: Budo Kiskönyvtár, 1998. pp.33-44.

²⁰ NITOBÉ Inazō: *Bushidō*. Bp.: Budo Kiskönyvtár, 1998. pp.162-171.

²¹ „az út követésének helye” – ez alatt a szövegben harcművészeti termet értek.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 2. szám

FÜLEKY András

közösségen belül nem ritka, hogy magas pozícióban lévő személyek vannak a *sempai-kōha*²² rendszerben alacsonyabb szinten, mint akár egy újságárus. És ebből nincsen konfliktus, hiszen a *dōjō*ban egyedül a megtett út, a tapasztalat ad rangot. Európában, vagy az Egyesült Államokban ezt a szemléletet sokkal nehezebb elfogadtatni. Az ego elfojtásának ilyenfajta gyakorlása rendkívül erős jellemformáló hatással bír. A világ társadalmában igen ritka a *dōjō*ban tapasztalhatóhoz hasonló összetartozás érzés. Általában nagy nemzeti, társadalmi, környezeti katasztrófa, háború idején válnak erőssé a nemzeten belül az emberi kötelékek. Japán ebben sajátos nemzet. Ott az egyének egyfajta kölcsönös és kollektív felelősségérzet által hajtva cselekedeteikkel a társadalom érdekeit önnön érdekeik elé helyezik. Az *Edo*-korszak másik öröksége a napjainkra is jellemző japán életforma, amely a hagyományokhoz való feltétlen ragaszkodást, a köteleességtudatot, az írott és íratlan törvények betartását várja el az állampolgáraitól. Ez a szemlélet a *dōjō* mikroközösségében még erőteljesebb, és ezt Japánnak sikerült exportálnia a világba. A *budō* általi nevelés egyik legfontosabb érdeme éppen ez: a szocializálás eme sajátos útja.

A japán nevelés rendje alapvetően nem tűr semmiféle önálló gondolkodást az egyes személyektől. A japán társadalom sohasem nézte jó szemmel azokat, akik ki akartak lógni a közösségből. Mint ahogy a japán mondás is szól: „*deru kugi wa utarareru*”, vagyis a „kiálló szöveget beverik”. Ezen elv alapján szocializálódnak a gyerekek, ugyanis az ilyen személyt kötelességüknek érzik a többiek „visszaterelni” a társadalomba, hogy újra a hagyományos életritmus és a hétköznapi normák szerint éljen. És természetesen ha az a bizonyos „szög” továbbra is kiáll a falból, akkor a japán társadalom kirekesztéssel válaszol, éppúgy, mint a hajléktalanokká válók, az *eták*, a *burakuminok*, az *ainuk*²³, a leprások, a fogyatékosok, vagy az atombomba még élő áldozatai esetében is. Bár a szabadosság és az individualizmussal való kacérkodás a japán irodalomban és filmekben egyre gyakoribb téma, az egocentrizmus azonban gyökeres ellentéte annak az értékrendszernek, amely a japán kultúrát oly régóta együtt tartja. Napjainkban ez a közgondolkodás kezd erőteljesen lazulni – legalábbis a fiatalok körében –, és a szigorú japán normáktól eltérően egyre többen veszik a bátorságot, hogy a saját útjukat járják. A Japánban csak lézengőknek és rittereknek nevezett alakok – akik európai mércével nézve is valóban lézengenek – száma rohamosan növekszik. Ezek, a céltalanul élő emberek típusa korábban elképzelhetetlen volt. Gondolok itt a második világháború előtti időszakra, illetve a *Meiji* reformok előtti történelmi időkre. Sajnos ki kell mondani, hogy a japán társadalom rendjét, hagyományait, szokásait jelentősen megzavarta egyrészt a *Meiji* reformok utáni nyugatiasodás, majd az azt követő örült világhatalmi törekvések, de máig ható változásokat jelentett az 1945 utáni amerikai fennhatóság és az azzal együtt járó kulturális beszivárgás is.²⁴

Az amerikanizálódás révén mára olyan torz helyzet alakult ki, hogy a mai japán fiatalok jelentős része a *budōra* úgy tekint, mint az iskolában választható sportágak egyike, és nem úgy, mint az egyik legértékesebb nemzeti örökségük, amelyet az ősök iránti tiszteletből, vagy pusztán a gyakorlás adta előnyök okán feltétlen meg kell ismerni és elsajátítani. (A cikk második része a következő kiadványban jelenik meg)

Kulcsszavak: *budō, bushi, nevelés, katonai személyiségfejlesztés, készségfejlesztés.*

Keywords: *budō, bushi, education, military improvement of personality, development of skills*

²² a japán társadalom hierarchikus viszonyát alapvetően kifejező szópár, amely a föl- és alárendelt szerepet jelzi.

²³ *eta* – a *burakuminok* társadalmi csoportjába tartozó ún. „szennyezettek”, akik hentes, mészáros, cserzővarga, tímár, kelmefestő és minden más olyan munkát végeznek, amelyet a *shintō* tisztátalanság képzet és a buddhista állatölési tilalom kizár.

burakumin – Japán legnagyobb lélekszámú, 3–4 milliós kisebbsége, amely társadalmilag az indiai érinthetetlenek kasztjához hasonlóan mind a mai napig hátrányos megkülönböztetést szenved. Közéjük tartoznak az *eták*, a *kawaramonok* (folyópartlakók), *hininek* (koldusok, csavargók, vándorszínészek), temetést végzők és a szemétygyűjtők is.

ainu – az észak-japáni részek, főleg *Hokkaidō* őslakói, bár mind ez, mind faji és nyelvi hovatartozásuk vitatott. Mára lélekszámuk 25 ezer főre tehető.

²⁴ FERBER Katalin: Mindenki szellemi kalauza. Bp.: József Műhely Kiadó, 2009. pp.138-141.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Budapest, 2011.
4. évfolyam 2. szám

FÜLEKY András

FELHASZNÁLT IRODALOM

FERBER Katalin: A japán gazdasági és társadalmi modernizáció kérdéséhez. Bp.: Japanológiai körkép, ELTE Eötvös Kiadó, 2007.

FERBER Katalin: Mindenki szellemi kalauza. Bp.: József Műhely Kiadó, 2009.

KIGLICS István: Japán, múlt a holnapban. Bp.: Pszichoteam, 1989.

KIYOKAZU Maebayashi: Technika, lélek és test a budó kultúrában. In.: Budo Kulturális Fórum, konferencia kiadvány, 2002.

MEZEY István: Az igazi Japán. Bp.: Magyar Nippon Társaság, 1939.

NITOBÉ Inazō: Bushidō. Bp.: Budo Kiskönyvtár, 1998.

TSUNETOMO Yamamoto: Hagakure, a samurájok kódexe. Bp.: Szenszár Kiadó, 2000.